

دۆنمە يەھۇدىيلرى

ئېنىقلىما:

مۇسۇلمانلارنى ئالداش ئۈچۈن كۆرۈنۈشتە ئىسلامنى ئاشكارىلاپ، يەھۇدىيلقنى يۇشۇرۇن تۇتقان يەھۇدىيلارنىڭ بىر جامائىتى بولۇپ، كىچىك ئاسىيانىڭ غەربىي رايۇنلىرىدا ئولتۇراقلاشقان، بىرلىك ۋە تەرەققىيات جەمئىيىتى يولى ئارقىلىق خەلىپىلىكنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ۋە ئوسمانىيە دۆلىتىنى مۇنقەرز قىلىش ئۈچۈن ھەسسە قوشقان... ھېلىھەم ئىسلامغا دۈشمەنلىك قىلىۋاتىدۇ. جەمئىيەتلەرگە ھۆكۈمران بولۇشنىڭ ۋاستىلىرى سۈپىتىدە ئىقتىساد، مەدەنىيەت ۋە مەتبۇئات ساھەلىرىدە كۆرىنەرلىك دەرىجىدە ۋەزنى باردۇر.

قورۇلۇشى ۋە ئاساسلىق كىشىلىرى:

❖ قۇرغۇچىسى سابىتاي سەۋى (1626-1675م): ئەسلى ئىسپانىيەلىك بىر يەھۇدىي بولۇپ، تۈركىيەدە توغۇلۇپ ئۆسكەن. 1648-يىلى ئۆزىنىڭ ئىسرائىل ئوغۇللىرىنىڭ مەسھى ۋە كۈتلىۋاتقان نىجاتكارى ئىكەنلىكىنى، ھەقىقىي ئىسمىنىڭ مۇردىخاي سەۋى ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلغان. ئۇ تۈركلەر ئارىسىدا «قارامەنچەتە» ئىسمى بىلەن تونۇلغان.

- سابىتاي خەتەر شەكىللەندۈرۈشكە باشلىغاندا ئوسمانىيە ھۆكۈمەت دائىرلىرى تەرىپىدىن قولغان ئېلىنغان ۋە ئۆلىمالار ئىددىئالىرى توغرىسىدا ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرە ئېلىپ بارغان. نەتىجىدە ئۆلتۈرۈلۈشىگە قارار بىرىلگەنلىكىنى بىلگەن سابىتاي ئۆزىنىڭ ئىسلامنى قوبۇل قىلغۇسى بارلىقىنى ئىپادىلىگەن ۋە مۇھەممەد ئەپەندى دەپ ئىسىم قويۇلغان.

- بىر مۇسۇلمان ۋە ھاجىبلار رەئىسلىكى سۈپىتى بىلەن يېڭى ئورنىدىن پايدىلىنىش ئارقىلىق ۋەيران قىلغۇچ دەۋىتىنى داۋاملاشتۇرغان. ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ كۆرىنىشتە ئىسلامدا تۇرۇشىنى، ئەمەلىيەتتە يەھۇدىيلقنى ساقلاپ قېلىشلىرى ئۈچۈن بۇيرۇق بەرگەن.

- دۆلەتتىن يەھۇدىيلار سېپىدە تۇرۇپ دەۋەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئىجازەت سورىغان. دۆلەت ئۇنىڭغا ئىجازەت بەرگەن. ئۇ بۇنداق كاتتا پۇرسەتتىن ناھايىتى ياخشى پايدىلاندى ۋە ئىسلامغا دۈشمەنلىك قىلىش ئۈچۈن ھەر قانداق رەزىللىك بولسا ئۇنى سىناپ كۆردى.

- ئون يىلدىن كېيىن ھۆكۈمەت ساباتاينىڭ ئىسلامنىڭ ئالدامچىلىقتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بىلدى-دە، ئۇنى ئىسپانىيەگە سۈرگۈن قىلدى. ئۇ شۇ يەردە ئۆلدى.

❖ تۈركلەر بۇ مەزھەپنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە دۆنمە، دەپ ئىسىم قويدى. بۇ تۈركچىدىكى "دۆنمەك" يەنى قايتماق مەنىدىكى سۆزنىڭ پىئىل تۈمۈرىدىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز ئىدى.

❖ ئابراھام ناتھان: ساباتاينىڭ كىشىلەرگە ئەۋەتىدىغان ئەلچىسى بولغان يەھۇدىدۇر.

❖ جوزىف بلوسوۋ: بۇ كىشى ساباتاينىڭ ئىزباسارى ۋە ئىككىنچى ئايالىنىڭ ئاتىسى. ئۇ ئابدۇلغەفور ئەپەندى، ئىسمى بىلەن ھەرىكەت ئېلىپ باراتتى.

❖ مۇستەفا چەلەبىي: قاراقاش پىرقىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ، بۇلار دۆنمەدىن شاخلىنىپ چىققان يەئاقبە، قاقاشىيە ۋە قاپاتچىيەدىن ئىبارەت ئۈچ پىرقىنىڭ بىرى ئىدى.

❖ بۇلارنىڭ بېسىلغان، تارقىتىلغان كىتابلىرى يوق. ئەمما ئۇلارنىڭ ئۆز ئارىسىدا يۈشۈرۈن يوللار بىلەن يۆتكىلىپ يۈرگەن بىر كۆپلىگەن ۋاراقچىلىرى بار.

پىكىر ۋە ئېتىقادلار:

❖ ساباتاينى "يەھۇدىيلارنىڭ قوتقۇزغۇچىسى ئىسرائىل مەسىھى" دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.

❖ ئۇلارنىڭ قارىشىچە، ساباتاينىڭ بۇرۇنقى ۋۇجۇدى ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن، كېيىن ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن پەيغەمبەرلىكىنى تاماملاش ئۈچۈن سەللە ۋە تون كەيگەن بىر پەرىشتە شەكلىدە قايتىپ كەلگەن.

❖ مۇسۇلمان قىياپىتىدە كۆرىنىدۇ، ئەمما مۇسۇلمانلارنى قىلتاققا دەسسىتىشنى پىلانلايدىغان يەھۇدىيلىكنى يۈشۈرۈن تۇتىدۇ.

❖ رۇزا تۇتمايدۇ، ناماز ئوقۇمايدۇ، جۈنۇب بولۇپ قالغاندا يۇيۇنمايدۇ. ھېيت-بايراملارغا ئوخشىغان بەزى پائالىيەتلەردە خەلقنى ئالداش ئۈچۈن بىر يۈرۈش ئىسلامىي پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئىشلارغا تۈركلەرنىڭ ئادىتىگە ئېتىبار بېرىش، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە ئىسسىق كۆرىنىش ۋە مۇسۇلمانچە قىياپەتلىرىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئېلىپ بارىدۇ.

❖ مۇسۇلمانلار بىلەن نىكاھلىنىشنى چەكلەيدۇ، ئىنسان ئۆيلەنمەي تۇرۇپ بۇ تائىپىنىڭ ھاياتى ۋە پىكىرلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقالمايدۇ.

❖ ئۇلارنىڭ يىگىرىمىدىن ئارتۇق بايراملىرى بار: چىراق ئۆچۈرۈش ۋە پاهىشە كىچىسىنى تەبرىكلەش پائالىيىتى بۇلارنىڭ بىرىدۇر. شۇ كىچىدە توغۇلغان بالىلارنىڭ بەرىكەتلىك بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ ۋە دۆنمە كىشىلىرى ئارىسىدا مۇئەييەن شەكىلدە مۇقەددەسلىككە ئېرىشىدۇ.

❖ ئۇلارنىڭ ئۆزگىچە كېيىم-كېچەكلىرى بار. ئاياللار سېرىق ئاياقلارنى كەيسە، ئەرلەر ئاق دويپا ئۈستىگە يېشىل سەللە ئورنىتىدۇ.

❖ ئۆز مەنسۇپلىرىدىن باشقىلارغا بورۇن سالام بېرىشنى چەكلەيدۇ.

❖ ئاياللارنىڭ ھىجابلىنىشىغا ھۇجۇم قىلىدۇ، ئوچۇقچىلىققا، ئەخلاقىي ئەنئەنىلەرنى تاشلاشقا، ئۈمەتنىڭ ياشلىرىنى بۇزۇش ئۈچۈن قىز-ئوغۇللارنىڭ ئارىلاش تەلىم-تەربىيە ئېلىشى قاتارلىق تەرەپلەرگە چاقىرىدۇ.

پىكىر ۋە ئەقىدىلەرنىڭ يىلتىزلىرى:

❖ ئەقىدىلىرى ساپ يەھۇدىيلىق ئەقىسى بولغانلىقى ئۈچۈن پاسكىنىلىق، ھىلە-نەيرەڭ، تۈزكۈرلۈك، يالغانچىلىق، قورقۇنچاقلىق ۋە ۋاپاسىزلىققا ئوخشىغان يەھۇدىيلارنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى ئۇلاردا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. مۇسۇلمان قىياپىتىدە كۆرۈنۈشلىرى بولسا، ئىسلامنى ئىچكى قىسمىدىن ئۇرۇش ئۈچۈندۇر-خالاس.

❖ ئۇلارنىڭ ماسونىيلار بىلەن كۈچلۈك ئالاقىسى بار. دۈنمەلەرنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى كىشىلىرى ئوخشاش ۋاقىتتا ماسونىيلارنىڭمۇ چوڭلىرىدۇر.

❖ ئۇلار دۇنيا سەھيۇنىيلىرىنىڭ پىلانلىرى بويىچە پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ.

❖ تۈركىيەدە ئەڭ كۆپ تارقىلىدىغان «ھۆررىيەت» گېزىتى، «ھايات» ژۇرنىلى، «تارىخ» ژۇرنىلى، «مىللىيەت» ۋە «جۈمھۇرىيەت» گېزىتلىرىغا ئوخشىغان مەتبۇئاتلارنى ئۆز ئىلكىدە تۇتىدۇ ۋە ئۇلارنى ئىدارە قىلىدۇ. بۇ مەتبۇئاتلارنىڭ ھەممىسى سولچىل ئېقىمغا ۋەكىللىك قىلىدىغان بولۇپ، تۈركىيەنىڭ جامائەت پىكىرىگە كۆزىنەزلىك دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

تارقىلىشى ۋە تەسىر دائىرىسى:

❖ ئۇلارنىڭ مۇتلەق سانلىقى ھازىر تۈركىيەدە ياشايدۇ.

- ئۇلار ھازىرغىچە تۈركىيەدىكى ئاخبارات ۋە ئىقتىسادنى كونترول قىلىش ۋاسىتىلىرىگە ئىگە. ئۇلار يەنە ھۆكۈمەتتىمۇ ئىنتايىن سەزگۈر مەنەسەپلىرى بار.

- ئىتتىھاد ۋە تەرەققىيات جەمئىيىتىنىڭ تەشكىللىنىشىنىڭ پەردە ئارقىسىدا بۇلار بار ئىدى. جەمئىيەتنىڭ ئەزالىرىنىڭمۇ كۆپچىلىكى يەنە مۇشۇلاردىن ئىدى. ئۇلار بۇ ئورۇنلىرىدا تۇرۇپ، مۇسۇلمان تۈركىيەنىڭ سېكولارىستلىشىشى ئۈچۈن ھەسسە قوشتى. ئالدىنقى كەتكەن نۇرغۇنلىغان مۇسۇلمان ياشلارنى ئۆزلىرىنىڭ ۋەيران قىلغۇچ غايىلىرىنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن باش ئەگدۈردى.

يۇقىرىقىلاردىن شۇ نەرسە ئايدىڭلىشىدۇكى: دۆنمەلەر ئىسلامنى دەۋا قىلغان، ئەمما ئىسلام بىلەن زەررە مىقدارى ئالاقىسى يوق يەھۇدىي تائىپىلىرىنىڭ بىرىدۇر. ئۇلار ئىسلامدىن ئىنتىقام ئېلىش، ئىسلامنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنى چىرىتىش، ئىسلامىي سىمۋوللارغا ھۇجۇم قىلىش پۇرسىتىنى كۈتۈپ تۇرىشاتتى. ئۇلارنىڭ سولتان ئابدۇلھەمىد ئىككىنچىنى يېقىتقان ياش تۈركىيە ئىنقىلابىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىدارە قىلغانلىقىنىڭ ئۆزىمۇ يېتىدۇ.

ئەتراپلىق مەلۇمات ئۈچۈن پايدىلىنىش مەنبەلىرى:

- مۇھەممەد ئەلى قۇتۇب: يهود الدونمة.
- ئىبراھىم گالانتى: وئائق منظمات وعادات السباتاي.
- ئالائۇددىن گەۋسە: مجموعة مقالات من الدونمة.
- د. مۇھەممەد ئۆمەر: يهود الدونمة، تاريخ تەتقىقات مۇئەسسەسەسى.